

Hacı Murad Giray ile kardeş çocuklarıdır. Babasının vefatından sonra I. Selim Giray Han ile birlikte Avusturya savaşlarına katıldı. Gerek bu savaşlarda gerekse II. Viyana kuşatması sırasında cesareti ve atılganlığı ile dikkati çekti. II. Viyana bozgununun ardından Budin'e çekilen Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yenilgiden sorumlu tuttuğu Kırım Hanı Murad Giray'ı azletmesi üzerine hanlık makamına getirildi (8 Şevval 1094/30 Eylül 1683). Selim Giray'ın oğlu Devlet Giray veliyaht (kalgay), Azamet Giray ise ikinci veliyaht (nüreddin) oldu.

Sadrazamın çadırında hanlık berati verilerek Kırım hanı yapılan Hacı Giray'ın hanlığı kabul etmesi, diğer sultanlar ve kabile ileri gelenleri tarafından hoş karşılanmadı. Bunlar bir araya gelerek Hacı Giray'ı tanımamaya karar verdiler. Fakat bir süre sonra Kırım kabile aristokrasisi Murad Giray'ı tutmaktan vazgeçerek Hacı Giray'ın etrafında toplandı. Hacı Giray sadrazamın emriyle ordusundan bir kısmını Azamet Giray kumandasında Essek'te bırakarak Kırım'a hareket etti. Yolda, Leh kralı tarafından Kunicky idaresinde gönderilen ve Akkırman dolaylarına kadar ilerlemiş olan Kazaklar'dan ve Boğdanlılar'dan oluşan kuvvetleri yenilgiye uğratarak kumandanını esir aldı (1684 başları). Bu başarısından dolayı kendisine bir hatt-ı şerif ile hediyeler gönderildi. Ayrıca onun Ukrayna'daki Kazak grupları ile başarılı mücadelelerde bulunduğu devrin kaynaklarında belirtilir (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 101, 104, 170).

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idamından sonra (25 Aralık 1683) Hacı Giray mevkiini daha fazla koruyamadı. Hanların ihsanlarına ve özellikle Murad Giray ile Selim Giray'ın devamlı lutuflarına alışmış olan Kırım'ın ileri gelen idareci ve zümreleri Hacı Giray Han'ın bu durumu dikkate almaması yüzünden onun aleyhine döndüler. Halk üzerinde büyük tesiri olan mirzalar ve sultanlar da Hacı Giray'ı paraya düşkün olmakla itham etmeye başladılar. Geliri çok bazı yerleri satın alması ve özellikle eskiden beri Karaçi beylerine ait gelirlere el koyması huzursuzluğu arttırdı. Leh kralının ordusuna karşı kazandığı zaferi müjdelemek üzere İstanbul'a gönderdiği veziri Bahadır Ağa da Hacı Giray'ın aleyhine dönünce bu hoşnutsuzluktan faydalanmak isteyen Selim Giray taraftarları harekete geçtiler.

Murad Giray'dan önce hanlık yapmış olan Selim Giray'ın oğulları kalgay Devlet Giray ile Azamet Giray da babaları Selim Giray lehinde gizli faaliyette bulunmaktan çekinmediler. Hassa kuvvetleriyle kapıkulu ve sekban askerini kendi taraflarına çekmeyi başardılar. Kırım kabile reisleri Akkaya denilen yerde toplanıp isyan edince Devlet Giray ile vezir Bahadır Ağa oraya gittiler. Âsiler Bahçesaray'a saldırarak hanın hazinesini ve mallarını yağmaladılar. Hacı Giray isyanı bastıramayacağını anlayınca saraydan kaçıp Mangub Kalesi'ne çekildi. Âsiler onu burada kuşattılar. Bâbü'lî'ye bir mektup yazarak Hacı Giray'dan memnun olmadıklarını ve Selim Giray'ın han olmasını istediklerini bildirdiler.

İstanbul'da yeni sadrazam Kara İbrahim Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın bütün taraftarları gibi Hacı Giray'ı da hanlıktan uzaklaştırmak için fırsat kolluyordu. Bundan dolayı âsilerin isteklerini destekleyerek padişaha Hacı Giray'ı azlettirdi (Haziran 1684) ve Selim Giray ikinci defa Kırım hanlığına getirildi. Hacı Giray, Mangub Kalesi'ne gönderilen bir kapıcıbaşı tarafından alınarak Rodos'a götürüldü. Dokuz aylık Kırım hanlığı böylece sona eren Hacı Giray Haziran 1689'da Rodos'ta vefat etti ve buraya defnedildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Giray Tarihi, Wien Nationalbibliothek, H.O. nr. 1080; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 101, 104, 170, 175; Silâhdar, *Tarih*, II, 98-100; Râşid, *Tarih*, I, 423; Seyyid Mehmed Rızâ, *es-Seb'u's-seyyâr fi ahbârî'l-mülûki't-Tâtâr* (nşr. Kâzım Bek), Kazan 1248; Abdülgaffar Kırımı, *Umdetü't-tevârih* (nşr. Necib Âsım, *TTEM* ilâvesi), İstanbul 1343; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, İstanbul 1287, s. 123-124; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 21-22; Halil İnalıcık "Hâcî-Giray II", *İA*, V/1, s. 27-28; a.mif., "Hacı Giray II", *TA*, XVIII, 279.

 HALİL İNALCİK

HACI HALİFE

(bk. KÂTİB ÇELEBİ).

HACI HALİFE, Şeyh

(ö. 894/1489)

Zeyniyye tarikatı şeyhlerinden.

Aslen Kastamonulu bir aileye mensuptur. Ailesinin veya kendisinin Bursa'ya ne zaman gelip yerleştiği bilinmemektedir. İyi bir tahsil gördükten sonra Zeyniyye tari-

katı şeyhlerinden Abdüllatif el-Kudsi'nin halifesi Tâceddin İbrâhim Karamânî'ye intisap ederek sülûkünü tamamladı ve icâzet aldı. Şeyhinin vefatı üzerine (872/1467) onun halifesi ve Zeyniyye tekkesi seccadenişini sıfatıyla faaliyet gösterdi. Çok sayıdaki müridi arasında Alâeddin Fenâfî, Dimetoka kadısı Şücâ' Çelebi, Rüstern Halife, Şeyh Kara Ali, Halim Çelebi ve İbrâhim Paşa gibi bazı âlim ve devlet adamlarını saymak mümkündür. Bursa Zeyniyye tekkesinin aynı zamanda Hacı Halife Zâviyesi olarak da tanınması onun bu tarikatındaki önemini gösterir.

Babası ile birlikte Hacı Halife'nin sohbetinde bulunan Lâmiî Çelebi onu alçak gönüllü, güler yüzlü, cömert, ilim ve mârifet ehli bir kişi olarak tanıtır (*Nefehât Ter-cümesi*, s. 556).

Hacı Halife mutedil bir tasavvuf anlayışına sahiptir. Tarikatta güzel sonucun iyi bir başlangıca bağlı bulunduğuna, ilk adımını ciddi ve samimi bir şekilde atan tâlibin sonunun iyi olacağına inanır. Şeyhlerinin kerâmet sahibi olduğuna inanmayı müridler için şart koşmaz; onların şeriat çerçevesinde Hakk'ın yolunu tuttuklarına inanmalarını yeterli görür. Aşırı zühd hayatına taraftar olmayan Hacı Halife'ye göre sâilkin gayesine ulaşabilmesi için her şeyi ile Allah'a yönelmesi gerekir.

Bursa Kadısı Kadızâde'nin kader ve cebir konusundaki sorusuna verdiği cevap onun bu mesele hakkındaki görüşlerini yansıtmaya bakımından önemlidir. Hacı Halife, cebri tahkik ehlinin ve mukallidin cebri olmak üzere ikiye ayırır. Tahkik ehli emredileni yapma, yasaklanana terketme esasına sarıldıktan sonra iradesini bırakarak her işini Allah'a havale eder. Mukallid ise tam aksine dinî emir ve yasaklar hususunda iradesini terkettikten sonra her işi nefsin arzusuna havale ederek keyfine göre hareket eder ve kendini mâzur gösterir ki bu küfürdür (Taşköprizâde, s. 243).

Lâmiî Çelebi, Hacı Halife'nin dervişlerinden birinin onun sözlerini derlediğini söylüyorsa da eser hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Zeyniyye tarikatı silsilesinde önemli bir yeri bulunan Hacı Halife'nin kabri Bursa Zeyniler Mezarlığı'ndadır. Vefatından sonra müridlerinden Bolulu Çelebi ile Safiyyüddin Mustafa halifeleri sıfatıyla Hacı Halife Zâviyesi'nde irşad faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 240-244; Mec-dî, *Şekâik Tercümesi*, s. 245-258; Lâmiî, *Nefe-hât Tercümesi*, s. 556, 558; Süleyman Kösten-dilî, *Bahrü'l-velâye*, Berlin Staatsbibliothek, nr. 1683, vr. 120 b; Mehmed b. Sa'dî Zeynî, *Bur-sa Vefeyâtı*, Edirne Selimiye Ktp., nr. 2126, vr. 8b; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekke-ler I*, İstanbul 1990, s. 108-109.

MEHMET AKKUŞ

HACI HALİL AĞA CAMİİ

İzmir'e bağlı Kemalpaşa ilçesinde
XIX. yüzyıl sonunda
yapılmış camii.

Eski adı Nif olan Kemalpaşa ilçesinin güneydoğusunda, eski Turgutlu yolunun 4 km. kadar güneyinde bulunan Yukarı Kızılcı köyündedir. Camiye göre normal olmayan bir biçimde ana binaya bitişik minareden anlaşıldığına göre aynı yerde evvelce daha eski bir cami bulunuyordu. İzmirî mahlaslı bir şairin düzenlediği, cümle kapısı üstündeki dört beyitlik kitâbesinde, "Kasr-ı âlî cennet içre işbu karye ehline / Vere Hak hem Tâlib isminde olan mi'mârına / Söyle İzmirî mücevher târihin dört zamm ile / Hoş yapıldı câmi-i zîbâ çalı işyâsına, 1311" denilerek caminin Tâlib adında bir ustanın eseri olduğu ve inşaatın 1311'de (1893-94) gerçekleştiği belirtilir. Tâlib adındaki bu ustanın ayrıca Kemalpaşa merkezindeki Çarşı Camii'ni 1307'de (1889-90), aynı çevrede Parsa'daki (Bağyurdu) Çarşı Camii'ni de 1322'de (1904-1905) inşa ettiği Rahmi Hüseyin Ünal tarafından tesbit edilmiştir.

Yakın tarihlerde pek başarılı sayılamayacak bir tamir gören cami, dikdörtgen biçiminde bir plana sahip olup yüksekçe bir bodrum üstünde bulunmaktadır. Bu sebeple son cemaat yerine iki tarafındaki merdivenlerden çıkılır. Cepheleri sadece köşelerde muntazam işlenmiş taşlardan, esas yüzeyler ise aralarda tuğla ve kiremit kırıkları olan moloz taşlardan örülmüştür. Dış mimarisini bakımından âhenkli ve gösterişli bir ifadeye sahip değildir. Her cephede açılmış pencereler iki sıra halinde olup yarım yuvarlak kemerlidir. Ayrıca dış duvarlarda binanın inşası için kurulan iskelelerin delikleri görülmektedir.

Son cemaat yeri, ortadakilerden daha dar olmak üzere beş bölümlüdür. Bunlardan dördü manastır tonozu ile, ortadaki aynalı tonozla örtülmüştür. Üstü kiremit kaplı bir çatıya sahip olduğu için bu tonozlar dıştan belirli değildir; iç yüzeyleri de sıvandığından kullanılan malzeme-

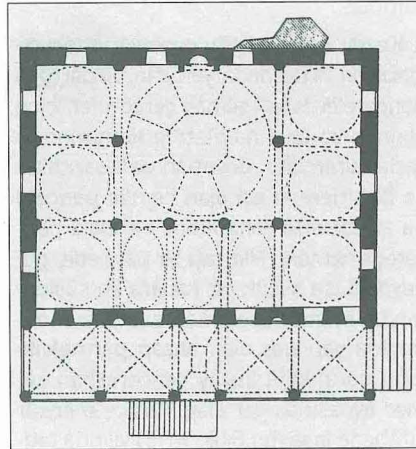
lerin cinsi tesbit edilememektedir. Hari-me girişi sağlayan kapının kemeri üstünde sekiz kartuş içine işlenmiş kitâbe bulunur. Bunun ortasında oval bir çerçeve içinde, örneği çok az görülen padişah tuğrası biçiminde istiflenmiş bir hadis yazılıdır. Köşesinde de caminin yapım tarihi olan "1311" yer alır.

Dikdörtgen biçimindeki ana mekânın bütün iç aksamı ve örtü sistemi ahşaptır. Ancak burada bir köy camisi için oldukça iddialı bir plan düzeni uygulanmıştır ki Hacı Halil Ağa Camii'ni dikkat çekici yapan da bu özelliğidir. Harimin mihrap önündeki bölümü âdeta kare bir maksûre gibi altı direklerle ayrılmıştır. Dışları sıvalı ve boyalı olan bu direkler, kemerler ve gergi demirleriyle ana duvarlara bağlanmıştır. Desteklerin korint üslûbunda ki başlıkları alçıdandır ve yıldızla boyanmıştır.

Ortadaki büyük bölüm, sekiz köşeli bir kasağa sahip bir kubbe ile binanın kitlesine hâkimdir. İki yanlarda üçgen kubbeli bölümlerle harimin geri kalan kısmı örtülmüştür. Ayrıca ortadaki büyük kubbeli bölümle son cemaat yeri arasında oval kubbeli üç bölüm oluşmuştur. Bu kısmın içinde bir galeri halinde kadınlar mahfeli bulunmaktadır.

İki yanında birer sütunla çerçevesiz mihrap, taç kısmındaki bütün süs unsurları antik sanatlardan alınan motiflerle alçıdan yapılmıştır. Bunun benzeri mihraplar İzmir'de Başdurak, Kemeraltı camilerinde görüldüğü gibi aynı mimarın yaptığı Kemalpaşa ve Bağyurdu Çarşı camilerinden de bulunmaktadır. Caminin içinde

Hacı Halil Ağa Camii'nin planı

ve son cemaat yeri kubbelerinde, XIX. yüzyılda çok yaygın olan Türk sanat geleneğine yabancı üslûpta kalem işi nakışlar göze çarpar.

Her ne kadar örtü sistemi ahşaptan ise de Hacı Halil Ağa Camii planı bakımından dikkat çekicidir. Bu planın en uzak bir ön örneği (prototipi), bir dereceye kadar Edirne'deki 1445'te yapılan Üç Şerefeli Cami sayılabilir de İzmir'deki Hisar Camii en yakın benzeridir. XIX. yüzyılda değişikliğe uğradığı bilinen Hisar Camii, Halil Ağa Camii'ni inşa eden mimara ilham kaynağı olmuştur. Böylece bu cami, Osmanlı mimarlık tarihinin son safhasında bir yapı tipinin en geç örneğini teşkil eder.

Caminin kible duvarına bitişik olan minaresinin her yüzü kör kemerli sekizgen kaidesi, aynı yerde inşa edilmiş bulunan daha eski bir ibadet mahalline ait olmalıdır. Yuvarlak gövdeye geçişin organik bir biçimde olmayışı bu tahmini destekler.

BİBLİYOGRAFYA :

Rahmi Hüseyin Ünal, "Yukarı Kızılcı Köyü, Halil Ağa Camii", *Ege Üniversitesi-Sanat Tarihi Dergisi*, VII, İzmir 1994, s. 211-215, İv. LXII-LXIX.

SEMAVİ EYİCE

HACI HALİL PAŞA MEDRESESİ

Amasya'nın
Gümüşhacıköy ilçesine bağlı
Gümüş bucağında
XV. yüzyıl başlarına ait medrese.

Hallîye Medresesi olarak da anılan eser, 816-818 (1413-1415) yılları arasında Beylerbeyi Hacı Halil Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Amasyalı Kutlubeyzâdeler ailesinden Kadı Ahmed'in oğlu olan Halil Paşa'nın 806'da (1403-1404) Çelebi Sultan Mehmed tarafından kasabadaki gümüş madeni eminliğine tayin edildiği, medreseyi yaptırmaya başladığı, 816 (1413) yılında da beylerbeyi pâyesini aldığı bilinmektedir. Hacı Halil Paşa'nın medresesi için düzenlediği vakfiyenin aslı zamanımıza intikal etmemiş, ancak Şâban 1072 (Nisan 1662) tarihli bir mahkeme ilâmında, medresenin giderleri için Gümüş ve İskilip civarında birtakım arazilerin vakfedildiği belirtilmiştir.

Muhtemelen bir deprem sonucunda medresenin avlusunu örten kubbe çökmüş, avlu ahşap direkli revaklarla kuşatılmıştır. Revakların mimari özellikleri bu tâdilâtın XVIII. yüzyıldan geriye gidemeyeceğini göstermektedir. Osmanlı döne-